

A P Ž V A L G O S

HUGO ŠOJUS – ARCHYVINĖS MEDŽIAGOS RINKĖJAS

RASA NARBUTAITĖ

Jurgis Zauerveinas (Sauerwein), Adalbertas Becenbergeris (Bezenberger) – tai žmonės, kurie paliko savo pėdsaką lietuvių tautos istorijoje ir kultūroje. Prie lietuvių tautos kūrybos ir tradicijų išsaugojimo bei atskleidimo prisidėjo ir Hugo Šojus (Scheu). Jo 150-ąsias gimimo metines minėjome šių metų balandžio 1 d. Tai buvo plačių interesų, labai energingas ir veiklus žmogus.

H. Šojus gimė 1845 metų balandžio 1 d. Klaipėdoje pirklio ir laivinininko Arnoldo Karlo Šojaus (Scheu) ir Klaipėdos malūnininko dukters Rozetės Cygler (Ziegler) šeimoje. Pradžios mokslus ir gimnaziją baigė Klaipėdoje, o 1869–1870 metais du semestrus studijavo Berlyno žemės ūkio institute. Praktikuodamasis įvairiuose Klaipėdos krašto dvaruose, susidomėjo lietuvių kalba, papročiais ir tautosaka. 1913 metais kartu su Aleksandru Kuršaičiu vokiečių ir lietuvių kalbomis išleido knygą „Žemaičių pasakos. Pasakos apie paukščius“. Savo surinktą tautosakos medžiagą perdavė Lietuvių literatūros draugijai, prie kurios įkūrimo buvo prisidėjęs. Žymus vokiečių rašytojas H. Zudermanas (Sudermann), artimas H. Šojaus draugas, apsakyme „Jonas ir Erdmė“ (rinkinyje „Lietuviškos istorijos“) aprašo, kaip keistuolis Šilutės dvaro savininkas (tas pats H. Šojus) vietoje užmokesčio už suteiktą paramą paprašo naujakurių lietuvių porą padainuoti jam liaudies dainų, pasekti pasakų. Tās, kurias išgirdo pirmą kartą, užsirašė.

H. Šojus rinko ir įvairius etnografinius daiktus, šio rinkinio pagrindu įkurtas Šilutės muziejus. Gausi ir H. Šojaus biblioteka, kurioje buvo surinkta daugelis Mažonoje Lietuvoje leistų leidinių. Domėjosi ir archeologija: 1899–1902 metais talkino profesoriumi A. Becenbergeriui, kasinėjusiam Stragnų (Klaipėdos apskr.) ir Rubokų (Šilutės apskr.) kapinynus.

H. Šojus daug nusipelnė ir Šilutės miestui: jo dovanotoje žemėje 1892 metais pastatyta ligoninė; taip pat jo iniciatyva atidaryta dvimetė žemės ūkio ir namų ruošos mokykla, nutiestas plentas, praplėsti durpių fabrikas ir turgaus aikštė.

Sunku būtų išvardyti visas pareigas, kurias užėmė H. Šojus, todėl paminėsime tik kai kurias. Nuo 1874 metų buvo Klaipėdos apskrities Žemės ūkio draugijos nariu ir sekretoriumi, Dovilų valsčiaus viršaičių ir Dovilų lietuvių bažnyčios tarybos nariu, daugiau kaip 30 metų Klaipėdos ir Šilutės apskričių valdybos nariu. Aktyviai veikė ir draudimo bei kredito srityse: buvo Šiaurės Vokietijos draudimo nuo krušos apygardos direktoriumi, draudimo nuo ugnies komisaru Klaipėdos apskr. ir Rytų Prūsijos žemės ūkio kredito draugijos nariu. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo išrinktas į pir-

mają direktoriją, įkūrė Klaipėdos krašto Žemės ūkio rūmų ekonominiams ryšiams su Vokietija palaikyti, 1926 metais laikinai ėjo Šilutės apskrities viršininko pareigas. XX a. trečiajame dešimtmetyje vadovavo Rytų Prūsijos aprūpinimo žeme draugijai.

1922 metais Karaliaučiaus universitete H. Šojui buvo suteiktas filosofijos daktaro ir laisvųjų menų magistro garbės vardas. Pažymėtina, kad garbės daktaro diplomė, be indėlio į ekonomiką ir kultūrą bei jo iniciatyvos įgyvendinant žemės reformas, paminėti ir nuopelnai „visapusiškai atskleidžiant ir išsaugant lietuvių liaudies kūrybą ir tradicijas“. Šilutiškiai, atsidėkodami H. Šojui, 1925 metais pavadino jo vardu gatvę, o 1931 metais Herderio realinėje gimnazijoje pritvirtino H. Šojaus bareljefą.

H. Šojaus asmeninis gyvenimas susiklostė gana tragiškai. Jis buvo vedęs Klaipėdos pirklio ir laivininko Johano Šulco (Schultz) ir Marijos Volton (Walton), kilusios iš Halės, dukrą Džeinę Šulc (Schultz). Žmona mirė po penkerių santuokos metų ir paliko našlaičiais tris vaikus: Hugo, Erichą ir Elen. Sūnus Hugo žuvo 1916 metais kautynėse prie Verderno, Erichas studijavo gamtos mokslus ir mediciną, mirė 1929 metais. Dukra Elen buvo ištėkėjusi už žinomo mokslininko Valterio Ragovskio (Ragowski). Pats H. Šojus nugyveno ilgą ir prasmingą gyvenimą. Mirė 1937 m. rugpjūčio 25 d., sulaukęs 92 metų amžiaus. Kaupdamas tai, kas jį domino, H. Šojus surinko įvairios archyvinės medžiagos. Pati didžiausia H. Šojaus archyvo dalis saugoma Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Į jį ši archyvinė medžiaga pateko 1946 metais, o 1965 metais buvo gautas papildymas. H. Šojaus fondą (Nr. 170) sudaro 3062 saugojimo vienetai. Sukaupta archyvinė medžiaga susideda iš trijų dalių: 1) asmeninio H. Šojaus archyvo; 2) H. Šojaus šeimos narių (tėvų, uošvių, vaikų), kai kurių kitų asmenų, susijusių su H. Šojaus šeima, archyvų nuotrupų; 3) H. Šojaus kolekcijos: Klaipėdos krašto, daugiausia Šilutės apskrities, vietovių, bažnyčių ir mokyklų XVII a.–XX a. pr. archyvų liekanų, įvairių spaudinių ir laikraščių iškarpa, susijusių su Klaipėdos krašto praeitimi ir politine padėtimi 1918–1937. Straipsnyje apie H. Šojaus archyvalijas, saugomas Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, istorikas Rimantas Jasas taip įvertina sukauptus archyvinius dokumentus: „Fondo medžiaga yra svarbus šaltinis XIX a. pab. – XX a. pirmųjų dešimtmečių Rytų Prūsijos, apskritai Vokietijos dvarininkų, valdininkijos, miesto buržuazijos gyvenimui pažinti, lituanistikai ypač vertinga tuo, kad joje atsispindi Prūsų Lietuvos XVIII–XX a. I pusės istorija“ (Lietuvos istorijos metraštis. V., 1990. P. 119).

Nors pati vertingiausia ir gausiausia H. Šojaus surinkta archyvinė medžiaga yra Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, siekdami populiarinti savo bibliotekos rankraštyno fondus, pakalbėsime apie H. Šojaus rankraštinių palikimą, jo sukauptą archyvinę medžiagą, saugomą Lietuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje.

Šiuos dokumentus Arnoldas Endzinas-Vindikas perdavė bibliotekai 1949 metais iš Šilutės dvaro. H. Šojaus fondą (F 51) sudaro 334 saugojimo vienetai. Praktiškai visi dokumentai yra vokiečių kalba ir tik keletas lietuvių. Archyvinė medžiaga suskirstyta į dvi dalis. Pirmoji susijusi su vokiečių rašytoju H. Zudermanu, su kuriuo H. Šojų siejo draugystė nuo 1888 metų. Rasime H. Zudermano krikšto liudijimą, iš-

duotą Verdainėje 1919 metais. H. Šojus apie šį žmogų rinko viską: laikraščius iškarpas apie jo kūrybą, jubiliejams skirtus straipsnius, atsiminimus, H. Zudermano nekrologus. Šiame fonde saugomi ir rašytojo bei jo artimųjų – žmonos, taip pat rašytojos, Klaros Laukner-Zuderman (Laukner-Sudermann), dukros Hedės, jo motinos Dorotėjos Zuderman (Sudermann) – laišakai H. Šojui. H. Šojus aktyviai prisidėjo prie H. Zudermano atminimo įamžinimo Šilutėje: išsaugoti posėdžių protokolai, susirašinėjimas su skulptoriais Erichu Šmitu-Kestneriu (Schmidt-Kestner), atsišaukimai į visuomenę dėl aukų, kvietimai į paminklo atidengimą, žymių Vokietijos veikėjų (pvz., žydų rašytojo Liudviko Fuldos) padėkos už šią iniciatyvą. Saugomi dokumentai, patvirtinantys, kad Šojus rūpinosi ir H. Zudermano giminių kapų sutvarkymu Šilutės kapinėse.

Kita H. Šojaus fondo dalis atskleidžia jo visuomeninę veiklą, domėjimąsi politika, krašto, kuriame gyveno, istorija. Pirmiausia minėtina Šilutės miesto istorijos medžiaga: Šilutės apskrities ekonominė-geografinė apybraiža, žinios apie Šilutės 1917–1924 metų biudžetą ir kt. H. Šojus domėjosi ir žymesnių to krašto žmonių – Berboimų (Beerbohm), Radtkių (Radtke), Vitichų (Wittich) – genealogija. Nemažai ir istoriko Johano Zembrickio (Sembrizki) surinktos medžiagos: žinių apie Šilutės teisėtvarką XVIII–XIX a., susisiekimo XIX a. istoriją. Be to, rasime duomenų ir apie Šilutės turgus, potvynius ir kt. Šiame fonde saugomas ir Vilhelmo Berbomo darbas “Žinios apie Jociškes iš pasakojimų senų žmonių ir iš senų rankraščių surinkta ir surašyta”.

H. Šojus rinko medžiagą ir apie to meto politinius įvykius. Gausu archyvinės medžiagos apie rinkimus į Vokietijos reichstagą 1901 ir 1912 metais; tai daugiausia atsišaukimai, kuriais raginama balsuoti už vieną ar kitą partiją ar kandidatą. Išskirtini atsišaukimai, agituojantys už Jurgį Strėkį iš Jakštelių kaimo. Šis žmogus priklausė “Birutės” draugijai, kovojo už lietuvių kalbos teises mokyklose. Fonde yra eiliuotų tekstų, palaikančių J. Strėkį, atsišaukimų “Gerkit Pywa Schwabako ale skirkit Strėkį”, paties J. Strėkio kreipimasis į Šilutės ir Klaipėdos rinkėjus, kuriame jis neigia platinamus apie jį šmeižtus. Saugomi lapeliai, agituojantys už socialdemokratą Otą Brauną, konservatorių dvarininką Fridrichą Mačiulį bei kitus. Taip pat yra informacijos apie Vokietijos ekonominę politiką: tai atsišaukimas “Tiesa apie reicho finansinę reformą”, A. Arnštato (Arnstadt) straipsnis “Vokietijos žemės ūkis ir jo egzistencija”.

Nemaža dalis rankraščių (43 saugojimo vienetai) susijusi su Rytų Prūsijos vidaus kolonizacija, dvarų perdalijimu. Tai Rytų Prūsijos kolonizacijos reikalų draugijos (jos pirmininku buvo H. Šojus) susirašinėjimas su dvarų savininkais dėl privalomo žemės perdavimo vokiečių pabėgėliams iš Lenkijos apgyvendinti, situaciniai dvarų planai bei statistinės žinios apie juos. Iš šių dokumentų sužinosime apie ūkinę dvarų būklę, savininkų sutikimą ar atsisakymą perleisti dalį žemės ir kt.

Rankraštyne saugoma ir keletas H. Šojaus turto ir žemės ūkio dokumentų: susirašinėjimas dėl Pamikytų pievų priklausomybės Šilutės dvarui, Pamikytų pievų rūšies ir mokesčių kadastras bei kita tokio pobūdžio medžiaga.

H. Šojaus fonde ikonografijos nėra daug: viena portretinė ir dvi jo bareljefo nuotraukos. Gana įdomi yra 1899 metų Šilutės šaulių sąjungos grupinė nuotrauka su dedikacija H. Šojui. Rasime ir fotografiją, kurioje įamžinti durpių kraiko vežimo darbai Šilutėje. Taip pat minėtina H. Zudermanno portretinė nuotrauka, dedikuota H. Šojui. Saugoma ir paskutinė rašytojo nuotrauka, kurioje jis nufotografuotas savo dvare Blankenze (Blankensee). Yra ir daugiau šio gražaus dvaro nuotraukų, netgi atvirukų kompleksas, išleistas po rašytojo mirties.